

MARTIN ŠRAJER / 5. 6. 2025

Filmy Josefa Škvoreckého, léta šedesátá

Jedním z rysů československé kultury v šedesátých letech byl těsný vztah mezi filmaři a spisovateli. Mnozí spisovatelé byli členy ideově uměleckých rad, přidělovaných k jednotlivým tvůrčím skupinám na Barrandově. Autoři jako Ludvík Aškenazy, Jiří Brdečka, Bohumil Hrabal nebo Milan Kundera posuzovali scénáře z uměleckého a ideového hlediska, vyhodnocovali denní práce, vyjadřovali se k výsledkům natáčení. Živé diskuze napříč uměleckými obory pak probíhaly ve Filmovém klubu v Paláci Adria, kde se scházeli lidé od filmu i literáti.

Přirozeně pak docházelo k tomu, že byla díla tehdejších romanopisců adaptována a že se samotní autoři a autorky podíleli na vzniku scénářů. Hrabal byl spoluautorem scénáře k *Ostře sledovaným vlakům*, Lustig k *Démantům noci*, Fuks ke *Spalovači mrtvol*, Kantůrková ke *Smuteční slavnosti*. Blízko měl ke kinematografii také Josef Škvorecký (1924–2012). A to jednak coby člen ideově umělecké rady a publicista glosující dobovou filmovou produkci, jednak coby autor scénářů a příležitostně také herec. Po emigraci o filmu navíc přednášel na torontské univerzitě. Právě na jeho přednáškách bude založena kniha dojmů a vzpomínek vztahujících se k československé nové vlně *Všichni ti bystří mladí muži a ženy*.

Škvorecký přitom mohl být do tuzemských filmových struktur zapojen ještě víc, kdyby šel studovat na FAMU, jak hned po založení školy v roce 1946 údajně zvažoval.^[1] Dokonce se prý přihlásil ke zkouškám, ale nakonec nedorazil z obavy, že beztak přijat nebude. Svůj filmový rozhled nepovažoval za dostačující. Vděčil za něj hlavně návštěvám sokolského biografu Bio Sokol provozovaného jeho otcem, kde jako kluk hltal hlavně americké grotesky a crazy komedie, a čtení filmového časopisu *Kinorevue* (kam poslal i pár čtenářských dopisů – v jednom z nich se vyznával ze své lásky k americkému herci Freddiemu Bartholomewovi).^[2]

Pro „otcovo“ náhodské kino Škvorecký také vyráběl diapozitivy a program.^[3] V memoárovém *Samožerbachu* upřesňuje, že ho vedle veseloher zajímaly rovněž mládeži nepřístupné filmy, na které „musel lézt oknem přes tělocvičnu a když se pan sokolník nedíval, vklouznout dveřmi do kinosálu a schovat se v první řadě“.^[4]

Škvorecký namísto FAMU vystudoval anglistiku a filozofii na Filozofické fakultě UK, pak krátce učil na školách ve východních Čechách, absolvoval povinnou vojenskou službu a stal se redaktorem nakladatelství Odeon. Průběžně psal básně, povídky i společenské romány, z nichž některé budou na vydání čekat deset i více let (*Zbabělci*, *Tankový prapor*).

Nápady jednoho čtenáře detektivek

Prakticky i teoreticky se Škvorecký věnoval detektivnímu žánru. Kromě série vlastních detektivních povídek napsal v roce 1965 i esejistické *Nápady čtenáře detektivek*, v nichž rozebírá některé žánrové principy. Sedmá kapitola uvedené knížky, popisující různé způsoby vražd, inspirovala stejnojmenný krátký parodický snímek Václava Táborského z roku 1966. Spíš než o souvislé vyprávění jde o nadsazené listování katalogem vražedných technik a dějových klišé z anglických detektivek.

Skrze detektivky se Škvorecký dostal také k celovečerním filmům. V šedesátých letech se výrobní plány začaly víc orientovat směrem k žánrové rozmanitosti a divácké atraktivitě. Došlo k emancipaci detektivky jako samostatného žánru.^[5] Chyběla ovšem tradice. Příležitost tak dostávali i mladší autoři, kteří měli s kriminální fikcí jistou zkušenost, znali její zákonitosti. Škvorecký byl coby znalec zahraničních detektivek ideální kandidát. Oproti jiným spisovatelům a scenáristům měl ale tendenci žánrová pravidla detektivek spíš různě modifikovat, obracet na hlavu a mísit s konvencemi jiných žánrů než se jich striktně držet.

Ve druhé polovině šedesátých let sice podle Škvoreckého námětů, potažmo scénářů vznikly tři detektivní filmy, ale ani v jednom případě nešlo o žánrově čistokrevnou a zcela vážnou záležitost (tuto detektivní linii tehdy reprezentovaly např. snímky Petra Schulhoffa *Strach* [1963], *Vrah skrývá tvář* [1966] a *Po stopách krve* [1969]).

Povídkový *Zločin v dívčí škole* (1965) inklinoval ke komedii, *Zločin v šantánu* (1968) k hudebnímu filmu a *Šest černých dívek aneb Proč zmizel zajíc?* (1969) popsal režisér Ladislav Rychman jako „secesní detektivku s prvky hororu“,^[6] byť šlo o změť ještě

více žánrů a motivů.

První z realizovaných projektů, *Zločin v dívčí škole*, sestává ze tří povídek, jejichž společným jmenovatelem je poručík Borůvka. Film byl dokončen v roce 1965.

Škvoreckého literární povídky, z nichž čerpá, ovšem vyšly knižně až o rok později, v souboru *Smutek poručíka Borůvky*. A. J. Liehm je označil za „dobře napsané literární anekdoty na detektivním půdorysu“.^[7] V podobném duchu pak trojice režisérů (Ivo Novák, Ladislav Rychman, Jiří Menzel) přistoupila k filmovým adaptacím. Pravidla žánru neberou závazně, ale s nadhledem. Ten je přitom povídku od povídky nápadnější. Od psychologické *Smrti na Jehle* přes humorem kořeněnou kabaretní vraždu v *Jak se žena koupe* po groteskní *Zločin v dívčí škole*.

Ani inspektor Borůvka, kterého ve všech třech příbězích hraje Lubomír Lipský, není geniální, sebevědomý logik à la Sherlock Holmes, ale komický popleta, který rychleji mluví než myslí a ve společnosti žen se zakoktává.^[8] Srdečný, nepříliš kompetentní vyšetřovatel proto nejsnáze zapadl do světa poslední, nejmíň vážné povídky, ve které se navzdory jejímu názvu, respektování detektivního schématu i dodržení kriminalistických postupů ve výsledku neřeší ani tak zločin (ztracené peníze na školní výlet), jako morální poklesky různých postav. Jiřímu Menzelovi, který povídku režíroval a spolu se Škvoreckým k ní napsal scénář, se podle Gustava Francla podařilo nejpresvědčivěji „skloubit protikladné polohy povídky, kde maloměstskou atmosféru střídá nadsázka a černý humor.“^[9]

Výsledkem spolupráce s Menzelem byl potěšen i Škvorecký. Domluvili se proto na dalším filmu. Menzel chtěl po *Ostře sledovaných vlacích* (1966) a *Rozmarném létu* (1967) natočit dobrý komerční film. Pro Škvoreckého to byla příležitost ke svobodnému fabulování a k zužitkování lásky k pokleslým žánrům a americké kinematografii od Chaplina a W. C. Fieldse po Jean Harlow.^[10] Vznikl *Zločin v šantánu* (1968), situační komedie s gagy, honičkami, písničkami i absurdními zvraty. Středobodem dění je krádež perlového náhrdelníku, který patřil kabaretní zpěvačce Regině v podání Evy Pilarové. Oblíbené osobnosti české popkultury, například Jiří Suchý a Jiří Šlitr, kteří k filmu napsali písně a složili hudbu, se objevily i ve vedlejších rolích. Škvorecký si zahrál roličku rektora.

Známé tváře vnímali kritici jako hlavní lákadlo nesourodého filmu, který chce budit smích i napětí, ale nakonec podle dobových ohlasů vyvolával hlavně rozpaky.

„Škvorecký zná kdejakou detektivní situaci, Menzel umí řemeslo, avšak, jestliže se obecenstvo baví, je to především proto, že může sledovat vystoupení svých miláčků – Pilarové, Suchého a Šlitra“, zhodnotila dílo Drahomíra Novotná.^[11] Žánrovou rozpolcenost snímku, snahu bavit a zároveň říct něco závažného k dnešku, vnímal jako problematickou také Vojtěch Měšťan: „Zvláště ze začátku scénář přímo viditelně váhá, co vlastně dělat, jestli rozvíjet napětí, veselohru nebo kabaret, i když je jasné, že to má být všechno dohromady.“^[12]

Za změň zdánlivě neslučitelných témat a prvků byl i označován i poslední z částečně detektivních filmů, které Škvorecký v šedesátých letech napsal. Film *Šest černých dívek aneb Proč zmizel Zajíc?*, natočený podle literární povídky *Zločin v knihovně rukopisů*, lze označit za sequel *Zločinu v dívčí škole*. Opět si pohrává s konvencemi detektivního žánru, opět se v něm objevuje postava poručíka Borůvky i klan krásných dívek. Hororově laděný příběh o zmizení docenta, který byl jako jediný schopen přečíst žaltář z 12. století uložený v univerzitní knihovně, začal Škvorecký vyvíjet s Menzelem hned po *Zločinu v šantánu*. Kvůli zdlouhavému sestavování hereckého obsazení byl ale projekt pozastaven a Menzel mezitím roztočil *Rozmarné léto*. Režie se místo něj zhostil Ladislav Rychman.

Rychman v dobovém rozhovoru nastínil, že chce vyprávět „v poloze hravé ironie a recese“ a zdůraznil, že se Škvoreckým neusilují o dodržení „přísné detektivní logiky“. Film popsal jako pásmo situací, do nichž se hrdinové dostávají a které jsou někdy groteskní, jindy vážné, strašidelné nebo erotické.^[13] Právě logiku, o kterou tvůrci neusilovali, a to jakoukoli, kritici postrádali. V recenzích *Šesti černých dívek* se objevovaly charakteristiky jako „nelogický“, „zmatený“, „nepřehledný“. Ivo Hepner věnoval zvláštní prostor jinému opakujícímu se rysu Škvoreckého literární i filmové tvorby, určité lascivnosti v přístupu k ženským postavám:

„Vedle černého humoru a crazy komedie tu najdeme i velice naivní pokus o parodii na záplavu erotických a sexuálních scén, jež tolik bují téměř v každém dnešním filmu. Tak zvané ‚sexy-scény‘ s Ivou Janžurovou v roli nymfomanské sekretářky jsou bohužel jen trapným potvrzením pravidla, že eros a sex nebyly nikdy silnou stránkou českých filmů – ani ve formě parodie, ani brány vážně, i když jsme se dočkali i několika čestných

výjimek.“^[14]

Filmy s druhým plánem

Premiéra *Šesti černých dívek* proběhla 31. října 1969, kdy se již Škvorecký nacházel ve Spojených státech. Krátce nato se spolu s manželkou Zdenou Salivarovou rozhodne usadit v Kanadě. Pro sledování další, myšlenkově závažnější tvůrčí linie Škvoreckého filmové tvorby se ovšem musíme vrátit do roku 1965, kdy Jan Němec natáčel podobenství *O slavnosti a hostech*. Ve filmu obsazeném zástupci a zástupkyněmi dobových kulturních elit si Škvorecký zahrál jednoho z bezejmenných a mlčících hostů. Jeho part není tak důležitý jako Škvoreckého setkání s Evaldem Schormem, k němuž došlo právě na place Němcova filmu.

Během natáčecích pauz měl Škvorecký dost času, aby Schormovi převyprávěl příběh o podvodníkovi, který se v jedné východočeské obci osm měsíců úspěšně vydával za faráře. Tak byl položen základ filmu *Farářův konec* (1968). Literární scénář, který bude až dodatečně beletrizován, byl již v dubnu 1967 otištěn v *Sešitech pro mladou literaturu*. Škvorecký se při psaní inspiroval klasickými vesnickými romány české literatury.^[15] Postavy nemají jména, ale jsou stylizovány do obecných typů: upovídaný učitel, opilý tulák, rozšafný sedlák.

Protagonistou kruté frašky vystavěné na novozákonním půdorysu je Kostelník (Vlastimil Brodský), vesničany s nadšením přivítaný jako nový farář. Roli církevního hodnostáře po prvotních rozpacích přijímá, neboť mu propůjčuje nesmírnou moc. Film následně vypráví o střetu dvou ideologií. Místní učitel prosazuje ateismus, od nějž se ovšem lidé po příchodu falešného faráře začínají odvracet. Kantor proto hledá způsob, jak nad svým soupeřem získat převahu a opětovně nabýt svého vlivného mocenského postavení.

„Ode mě je [...] ve *Faráři* především děj, přesnější charakteristiky osob, gagy; v tom, čemu se v literatuře říká druhý plán, na tom má lví podíl Schorm“, přiblížil autorskou kooperaci Škvorecký.^[16] V jiné vzpomínce tuto změnu ještě konkretizoval tím, že Schorm příběh „prohloubil, rozezněl ozvěnou nějakého zajímavého sklepení“. ^[17] Z komparace scénáře a výsledného filmu je skutečně patrné, že Schorm posunul vyznění příběhu od přímočaré vesnické fresky k mnohvrstevnaté alegorické výpovědi s množstvím náboženských, filozofických i politických konotací. Realizaci takto ožehavé

látky ovšem zdrželo zpřísnění kulturní politiky po IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů v červnu 1967. Škvorecký proto začal ohledně realizace vyjednávat s americkým producentem. Mezitím ovšem politické napětí v Československu opadlo a natáčení mohlo proběhnout doma.

Mrazivá komedie tak podle Škvoreckého vzpomínek hlavně zásluhou Schorma nezůstala u přesazení tradičních postav vesnické literatury do nezvyklých situací. Podobně jako jiné Schormovy filmy tematizuje konflikt pravdy a přetvářky, víry a farizejství a nabízí zamyšlení nad českou národní povahou. Někteří kritici nicméně vrstevnatost *Farářova konce* přisuzovali Škvoreckému. „Dvourovinnost mezi tragikou a komikou, krásou a ošklivostí, zrůdností a patosem je příznačná pro tvorbu Škvoreckého“, píše například Jan Dvořák ve *Filmu a době*.^[18]

Poslední záběry filmu se dotáčely v předvečer vpádu vojsk Varšavské smlouvy v polovině srpna 1968. Premiéra proběhla v prosinci téhož roku, kdy již Škvorecký tušil, že pro něj bude stejně jako pro další umělce mnohem obtížnější prosadit vlastní knihu nebo scénář. V Československu nicméně před emigrací stačil (spolu se Zdeňkem Mahlerem) zadaptovat ještě jedno své dílo. Psaní románu *Lvíče* zahájil již v roce 1963, kdy oficiálně začal vykonávat spisovatelskou profesi. Kniha o oportunistickém básníkovi a redaktorovi a politice zasahující do dobové nakladatelské praxe se ale ke čtenářům dostala až v roce 1969, kdy podle ní již vznikl film *Flirt se slečnou Stříbrnou*.

Snímek Václava Gajera zohledňuje zejména vztahovou linii experimentálně laděné předlohy: flirtování redaktora Karla Ledna se slečnou Lenkou Stříbrnou, která se podobně jako většina Škvoreckého ženských hrdinek musí spokojit s tím, že je krásná a trochu záhadná. Příběh odehrávající se původně na přelomu padesátých a šedesátých let byl aktualizován a zbaven vnitřního monologu hlavního hrdiny. Film je oproti knize, v níž se prolíná několika narativních a tematických úrovní, nápadně plošší. Zachován nicméně zůstal důležitý motiv holocaustu. Lenčina sestra byla kvůli svému židovského původu deportována do koncentračního tábora.

Gajer respektoval také Škvoreckého postmoderní míšení žánrů. *Flirt se slečnou stříbrnou* je sice primárně milostný příběh, ale obsahuje také prvky společensko-kritické a detektivní. Provádění „experimentálních prostocviků“,^[19] kterými Škvorecký

proslul, se do filmu nicméně propsalo jen polovičatě. Z knihy s rafinovanou stavbou se podle dobových ohlasů stala nenáročná, vyprázdněná oddechovka. Film premiérováný v září 1969 navíc v kinech nevydržel dlouho. Po Škvoreckého emigraci cenzura zabavila druhé vydání *Lvíčete a Flirt se slečnou Stříbrnou* o pár let později skončil v trezoru.

Zbabělci a jiné nerealizované projekty

Emigrace znamenala zároveň konec nadějí na zfilmování několika dalších Škvoreckého námětů nebo předloh, nacházejících se v různé fázi rozpracovanosti. Nedlouho poté, co v roce 1958 konečně vyšli *Zbabělci*, se na mladého spisovatele obrátil čerstvý absolvent FAMU Miloš Forman. Škvorecký jej znal od vidění již z Náchoda, kde Forman trávil část dětství. Mladý filmař chtěl zadaptovat Škvoreckého povídku *Slovo nevezmu zpět* (později přejmenovanou na *Eine kleine Jazzmusik*), která byla stylisticky i tematicky napojená právě na *Zbabělce*. Mladí lidé, hudba, snaha uspořádat swingový koncert navzdory nacistickým nařízením. Motivy, které Formana vábily.

Škvorecký s Formanem počátkem šedesátých let dokonce napsali scénář s názvem *Noty v kufru* a podtitulem *Protimilitaristická hudební komedie*, který měl být realizován v tvůrčí skupině Šebor–Bor. Tónem šlo původně o ještě ztřeštěnější komedii z let protektorátu, než jakou bylo *Nikdo nic neví* (1947) od Josefa Macha. Během následujících dramaturgických peripetií se veselohra změnila v tragédii a zpět. K realizaci ale nedošlo. Údajně na přímý zásah prezidenta Antonína Novotného, domnívajícího se na základě rozhlasové zprávy, že mají být na Barrandově zfilmováni kontroverzní *Zbabělci*.^[20] Nepomohlo ani utajení Škvoreckého spoluautorství a předložení nové verze scénáře s názvem *Kapela to vyhrála*. Příběh o třicet let později natočila pro televizi Zuzana Zemanová-Hojdová.

Forman po této zkušenosti na čas upustil také od záměru zadaptovat *Zbabělce*. Nad projektem se se Škvoreckým znovu sešli až v létě 1968, kdy podle spisovatelových vzpomínek sepsali scénosled. Ten byl schválen a filmování mělo začít v létě následujícího roku v Náchodě, kdy už to ovšem politicky ani prakticky nebylo možné. Škvorecký se scénosledem nepochodil ani v Severní Americe, kde se snažil najít investora. Forman mu prý točení mimo Československo rozmluvil.

Škvorecký byl na přelomu padesátých a šedesátých let zřejmě zaangažován také do příprav dalšího Formanova projektu *Lidice budou žít*. Lidickou tragédii chtěl Forman poměrně odvážně uchopit ve stylu nacistických propagandistických filmů. Ani v tomto případě ale nepochodil. Dochovala se pouze filmová povídka, na níž se měl vedle Formana a jeho spolužáka z FAMU Jiřího Sehnala podílet právě Škvorecký.^[21] Na podkladu jednoho z motivů detektivky *Vražda pro štěstí* od Jana Zábrany a Josefa Škvoreckého pak Forman se Škvoreckým napsali ještě synopsi ke krimi komedii z dob hospodářské krize *Ostrozrak*. Film sice nevznikl, ale v roce 2000 se námětu chopil Karel Smyczek a natočil podle něj televizní minisérii *Případy detektivní kanceláře Ostrozrak*.

Poslední nerealizovaný scénář Josefa Škvoreckého, který je záhodno zmínit, představoval výpravu do žánru, jenž u nás v šedesátých letech měl ještě menší tradici než detektivka. Spolu se Zdenou Salivarovou napsal v roce 1967 na motivy povídky H. G. Wellese *The New Accelerator* literární scénář ke sci-fi *Irenka v mnohonásobném zrychlení*, připomínající svou nadsázkou i námětem pozdější crazy komedie Oldřicha Lipského. Děj se odehrává v zapadlém anglickém městečku na přelomu devatenáctého a dvacátého století. Dvojice profesorů experimentuje s časem. Jeden z nich vynalezl zpomalovač, druhý zrychlovač času. Když se vynálezu zmocní děti, vede to k mnoha ztřeštěným příhodám.

V tuzemských podmínkách technicky obtížně realizovatelný scénář nabízeli manželé zahraničním producentům, ale marně. Neuspěli ani s anglickou a německou verzí. V roce 2007 scénář k *Irence* vyšel alespoň knižně, v 28. svazku Škvoreckého sebraných spisů (*Zločin v šantánu a jiné filmové povídky a scénáře*). Dodejme, že *Irenka* původně vznikla jako ročníková práce Salivarové na FAMU, čímž se vracíme na počátek Škvoreckého cesty k českému filmu. Ta po dvacetileté pauze pokračovala po listopadu 1989, kdy podle jeho předloh vzniklo několik převážně televizních filmů a seriálů. Jako scenárista už se na nich ovšem nepodílel.^[22]

Použitá literatura:

Jan Bernard, *Odvahu pro všední den*. Evald Schorm a jeho filmy. Praha: Primus 1994.

- Radka Denemarková. *Evald Schorm. Sám sobě nepřítelem*. Praha: Nadace Divadla Na zábradlí 1998.
- Jan Dvořák, Několik zvláštností Farářova konce. *Film a doba* 15, 1969, č. 2, s. 87.
- Miloš Forman, Jan Novák, *Co já vím. Autobiografie Miloše Formana*. Brno: Atlantis 1994.
- Gustav Franci, Flirt se slečnou Stříbrnou. *Kino* 24, 1969, č. 18, 4. 9., s. 5.
- Gustav Franci, Zločin v dívčí škole. *Lidová demokracie* 22, 1966, č. 54, 24. 2., s. 3.
- Ivo Hepner, Černé dívky pronásledují autory. (Nevydařené černé dívky.) *Svobodné slovo* 25, 1969, č. 256, 31. 10., s. 4.
- Jan Hořejší, Schormova (a Škvoreckého) ne tak zcela vymyšlená hra ze života. *Květy* 19, 1969, č. 10, 15. 3., s. 54.
- A. J. Liehm: Detektivky. *Literární noviny* 15, 1966, č. 6, 5. 2., s. 8.
- Jan Lukeš, Slovo nevezmu zpět: Nerealizované scénáře šedesátých let. *Illuminace* 8, 1996, č. 1, s. 9–44.
- Vojtěch Měšťan. Zločin v šantánu. *Večerní Praha* 14, 1968, č. 233, 16. 10., s. 4.
- Drahomíra Novotná, Jít na Zločin v šantánu... *Filmové a televizní noviny* 2, 1968, č. 22, 13. 11., s. 2.
- Michal Přibáň. Errol. Josefa Škvoreckého život první 1924–1969. Brno, Praha: Host 2024.
- Zdena Salivarová, Josef Škvorecký, *Samožerbuch*. Praha: Panorama 1991, s. 66.
- Petr Szczepanik, *Továrna Barrandov. Svět filmařů a politická moc 1945–1970*. Praha: Národní filmový archiv 2016.
- Josef Škvorecký, Jak to bylo s kapelou, která to nevyhrála. *Illuminace* 8, 1996, č. 1, s. 47–52.
- Pepa Škvorecký, Individualista. *Kinorevue* 5, 1938/1939, č. 51, 9. 8., s. 481–482.

Josef Škvorecký, *Všichni ti bystří mladí muži a ženy*. Praha: Horizont 1991.

Josef Vagaday: Šest černých dívek. Poručík Borůvka opět zasahuje – tentokrát ve filmu. *Mladá fronta* 25, 1969, č. 24, 29. 1., s. 4.

Senta Wollnerová, Malá filmová konfese Josefa Škvoreckého. *Filmové a televizní noviny* 2, 1968, č. 18, 18. 9., s. 5.

Poznámky:

[1] Na FAMU ovšem nastoupila Škvoreckého manželka Zdena Salivarová, která tam studovala scenáristiku a dramaturgii a výrazně jí prý ovlivnil jeden z přednášejících, shodou okolností také významný spisovatel Milan Kundera.

[2] Pepa Škvorecký, Individualista. *Kinorevue* 5, 1938/1939, č. 51, 9. 8., s. 481– 482.

[3] Senta Wollnerová, Malá filmová konfese Josefa Škvoreckého. *Filmové a televizní noviny* 2, 1968, č. 18, 18. 9., s. 5.

[4] Zdena Salivarová, Josef Škvorecký, *Samožerbuch*. Praha: Panorama 1991, s. 66.

[5] Petr Szczepanik, *Továrna Barrandov. Svět filmařů a politická moc 1945–1970*. Praha: Národní filmový archiv 2016.

[6] Josef Vagaday: Šest černých dívek. Poručík Borůvka opět zasahuje – tentokrát ve filmu. *Mladá fronta* 25, 1969, č. 24, 29. 1., s. 4.

[7] A. J. Liehm: Detektivky. *Literární noviny* 15, 1966, č. 6, 5. 2., s. 8.

[8] Lipský si roli Borůvky kromě filmu *Šest černých dívek* zopakuje ještě v seriálu *Vědecké metody poručíka Borůvky* (1967). Na scénářích čtyř hodinových epizod spolupracoval Škvorecký.

[9] Gustav Franci, Zločin v dívčí škole. *Lidová demokracie* 22, 1966, č. 54, 24. 2., s. 3.

[10] Josef Škvorecký, *Všichni ti bystří mladí muži a ženy*. Praha: Horizont 1991, s. 178.

[11] Drahomíra Novotná, Jít na Zločin v šantánu... *Filmové a televizní noviny* 2, 1968, č. 22, 13. 11., s. 2.

- [12] Vojtěch Měšťan. Zločin v šantánu. *Večerní Praha* 14, 1968, č. 233, 16. 10., s. 4.
- [13] Josef Vagaday: Šest černých dívek. Poručík Borůvka opět zasahuje – tentokrát ve filmu. *Mladá fronta* 25, 1969, č. 24, 29. 1., s. 4.
- [14] Ivo Hepner, Černé dívky pronásledují autory. (Nevydařené černé dívky.) *Svobodné slovo* 25, 1969, č. 256, 31. 10., s. 4.
- [15] Jan Hořejší, Schormova (a Škvoreckého) ne tak zcela vymyšlená hra ze života. *Květy* 19, 1969, č. 10, 15. 3., s. 54.
- [16] Senta Wollnerová, Malá filmová konfese Josefa Škvoreckého, c. d., s. 4.
- [17] Josef Škvorecký, *Všichni ti bystří mladí muži a ženy*, c. d., s. 157.
- [18] Jan Dvořák, Několik zvláštností Farářova konce. *Film a doba* 15, 1969, č. 2, s. 87.
- [19] Gustav Franci, Flirt se slečnou Stříbrnou. *Kino* 24, 1969, č. 18, 4. 9., s. 5.
- [20] Josef Škvorecký, *Všichni ti bystří mladí muži a ženy*, c. d., s. 88; Miloš Forman, Jan Novák, *Co já vím. Autobiografie Miloše Formana*. Brno: Atlantis 1994, s. 100–101.
- [21] K nerealizovaným projektům Formana a Škvoreckého podrobněji viz Jan Lukeš, Slovo nevezmu zpět: Nerealizované scénáře šedesátých let. *Illuminace* 8, 1996, č. 1, s. 9–44.
- [22] Podobně se Škvorecký scenáristicky ani jinak nepodílel na filmu Radima Cvrčka *Táňa a dva pistolníci*, který vznikl podle stejnojmenné dětské knihy napsané Škvoreckým a Janem Zábranou.